

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:22
SÄRSKILD ARKEOLOGISK UTREDNING

Slagårda 1:11

Västmanland, Lillhärad socken,
Västerås kommun, RAÄ Lillhärad 98:1, 98:2 samt 130:1

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

©2011 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2011:22
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2011.
Medgivande 2011/1156.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
Bakgrund	5
Utredningsområde och kulturmiljö.....	5
Syfte och metod.....	8
Resultat.....	9
Ettapp 1	9
<i>Arkivstudier</i>	9
Inventering.....	11
Åtgärdsförslag	14
Utvärdering av undersökningsplanen	14
Referenser.....	15
Litteratur	15
Otryckta källor.....	15
Administrativa uppgifter	16

Sammanfattning

I samband med nybyggnation inom fastigheten Slagårda 1:11 genomförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk utredning etapp 1 som initierats av Länsstyrelsen i Västmanlands län.

I uppdraget ingick arkivstudier samt en fältinventering inklusive kartering, dokumentation samt fotografering.

Inom utredningsområdet, som uppgick till 3000 m², fanns sedan tidigare tre stycken kända lämningar i form av en historisk husgrund, Lillhärad 98:1, en stenbro Lillhärad 98:2 samt en historisk ristning Lillhärad 130:1. Utöver de kända lämningarna framkom vid fältinventeringen även två nya lämningar i form av terrasseringsar, objekt A 204 och A 206.

Det historiska kartmaterialet visar att husgrunden ursprungligen varit en ria som byggdes någon gång efter år 1823 och som brann 1835. Efter det byggdes en arbetarbostad på grunden efter rian. Denna byggnad finns med på ekonomiska kartan från 1962.

Stenbron, Lillhärad 98:2, kan knytas till platsen från den första kända kartan år 1695. När den bro som används i dag uppfördes går inte att säga.

Ristningen Lillhärad 130:1 gick inte att iaktta då området var beväxt med kraftig sly.

Figur 1. Utredningsområdets läge. Slagårda markerat med en röd oval. Utdrag ur översiktskartan, ej skalenlig.

Bakgrund

I samband med nybyggnation inom fastigheten Slagårda 1:11, Lillhärad socken, Västerås kommun, har Arkeologgruppen i Örebro AB genomfört en av Länsstyrelsen i Västmanland egeninitierade arkeologisk utredning av området. Arbetet har bestått av arkivstudier samt en fältinventering som genomfördes under en dag i oktober 2011. Arbetet har utförts av Annica Ramström som också har utformat rapporten. Arbetet bekostades av Länsstyrelsen i Västmanlands län.

Utredningsområde och kulturmiljö

Slagårda är beläget cirka 1 mil sydväst om Skultuna och 1 ½ mil norr om Västerås. Fram till år 1890 tillhörde Slagårda Skultuna socken. Platsen utgörs idag av en större gård bestående av en huvudbyggnad, ekonomibyggnader samt öppen odlings- och hagmark i en för övrigt skogrik terräng. Det öppna landskapet kring Slagårda är den norra utlöparen av en sprickdal där Gränsta utgör den centrala delen av odlingsmarken.

”Slagårda omnämns första gången på 1370-talet i en skattelängd. På 1600-talet blev två sammanslagna gårdar ett säteri och huvudbyggnaden som uppfördes på 1640-talet revs i slutet av 1700-talet. Grundmurar finns kvar” (Kulturminnesvårdsprogram för Västeråstrakten 1987:92). Senare kom säteriet att knytas till Skultuna bruk då flera brukspatroner innehaft gården.

Landskapet kring Slagårda utgörs av det slags säteri- eller herrgårdslandskap man finner i skogrika trakter. I stort sett all den uppodlade marken tillhörde antingen gården eller de omkringliggande torpen som i sin tur var en del i säteriets ekonomi. I det direkta närområdet finns inga byar utan den övriga torpbebyggelse som finns har kopplingar till säteriet. Idag används torpen som sommarstugor eller ibland som permanentboende. Odlingsmarken används i dag till största delen som hagar eller ligger obrukad. Huvudbyggnad utgörs av en av gårdens flyglar, då den andra, parallella flygelbyggnaden brann för ett antal år sedan. Dagens Slagårda har lite gemensamt med den säterianläggning som fanns här på 1600-talet.

Utredningsområdet ligger nordöst om gården och uppgår till cirka 3000 m². Tomten är belägen i en korsning där två vägar möts. Den ena vägen löper i sydöstlig riktning till

Västerängstorpet och vidare, den andra vägen löper till de torpbebyggelser som ligger norr och nordöst om gården. Utredningsområdet är idag kraftigt beväxt med brännässlor och sly. Delar av ytan har använts för att tippa sten och dumpmassor. Genom undersökningsområdet rinner en bäck i nordsydlig riktning. Vattnet i bäcken fylls på genom sitt naturliga tillflöde från källan men också från de krondiken som grävts i åkergärdet norr om gården och som fått sitt utflöde i bäcken. Ner mot bäcken har en mindre ravin bildats.

Inom utredningsområdet fanns sedan tidigare tre stycken kända lämningar:

- Lillhärad 98:1, husgrund historisk tid, ca 15x6 meter och cirka 1,2 meter hög. Delvis murad av tuktade stenar. På en av stenarna i murens sydvästra sida är inristningen "OPS 1823". Enligt kommentar i FMIS ska husgrunden utgöra resterna efter en ria.
- Lillhärad 98:2, belägen 13 meter sydöst om nr 1, stenbro, 6 meter lång (VNV-ÖSÖ) och 3,4 meter bred. Byggt av 1 meter stora tuktade stenar och i dess övre del av cement med småsten. Bron utgör en del av gamla vägen mellan Slagårda och Smedstorp. Ej i trafik.
- Lillhärad 130:1, ristning, medeltid/historisk tid. Ristning i stenblock som ingår i husgrund (Lillhärad 98:1). På en av grundstenarna i husgrundens sydöstra långsida, som vetter mot bäcken är följande initialer och årtal inristat: OPS 1823. Dessa är cirka 0,1 meter höga.

Vid inventeringstillfället år 2003, som gjordes av skog och historia-projektet, kunde det konstateras att det mellan husgrunden och bäcken fanns upplagda dumpmassor varför husgrunden och ristningen närmast var dold av dessa. Denna notering gäller även för inventeringstillfället år 2011. Förutom dumpmassorna var nu husgrunden även täckt av delvis tät sly.

Utöver de historiska lämningarna i närområdet finns även en fyndplats för två stenåldersyxor nordöst om, och på andra sidan vägen om, den historiska gårdstomten. Yxorna bestod av en tjocknackig yxa och en skafthålsyxa. De både yxorna hittades inom ett område som mäter cirka 45 m.ö.h.

Figur 2. Utredningsområdet med kända fornlämningar markerade.
Skala 1:5000.

Syfte och metod

Syftet med den egeninitierade utredningen var att undvika att lämningar skadas vid en byggnation samt att hitta en lämplig placering för det nya huset. Utredningen syftade också till att avgöra karaktären och dateringen på de historiska lämningarna. Lämningarna skulle också karteras och dokumenteras.

Arbetet bestod av två etapper:

- 1) Arkiv- och kartstudier, fältinventering med kartering och dokumentation för att klargöra om det fanns ytterligare synliga fornlämningar i markytan.
- 2) Utredningsgrävning för att klargöra om det fanns lämningar som inte var synliga ovan mark.

För etapp 1 gällde:

- Historiska kartor skulle studeras för att lokalisera bebyggelse och andra lämningar.
- Fältinventering utföras.
- Lämningarna skulle kartera, fotograferas och dokumenteras.
- Efter det att etapp 1 var utförd skulle ett samråd kring resultaten tas med Länsstyrelsen i Västmanland för att diskutera nödvändigheten av att utföra en utredningsgrävning.

För etapp 2 gällde:

-
- Utredningsgrävning med maskin.

För en genomgång av arkivmaterialet har endast digitala arkiv använts. För det historiska kartmaterialet har Lantmäteriets digitala arkiv som består av Rikets allmänna kartverks arkiv, Lantmäteristyrelsens arkiv samt Lantmäterimyndighetens arkiv använts. Detta har kompletterats med SVAR (Riksarkivet) för de kyrkliga arkiven. Utöver dessa två huvudarkiv har även Historiska museets fynddatabas samt Svenskt Diplomatarium på Riksarkivet använts.

Utifrån resultaten från arkivstudierna gjordes en fältinventering inom området. Inventeringen gjordes som en okulär besiktning av redan kända lämningar som karterades, dokumenterades och fotograferades. Ytan söktes också av för att hitta eventuella ytterligare lämningar som var synliga ovan mark.

Resultat

Etapp 1

Arkivstudier

Namnet Slagårda används i de allra flesta fall om bebyggelsen men ibland förekommer även namnet Slagåla eller Slagola. "Slutleden i Slagårda är en form av ordet ord, urd "stenhop, stenigt område". Vad förleden slag haft för betydelse vet vi inte" (Ståhl 1985:85).

Generellt när det gäller säterier är det historiska kartmaterialet skvalt, så även när det gäller Slagårda. Den äldsta kartan är från år 1695 och sedan finns det ett glapp ända fram till år 1823 vilket hänger samman med skattskyldigheten. Säterierna har förutom att de inte var skattskyldiga heller inte haft några omstruktureringar av sin odlingsmark som genererat kartmaterial.

Den yngsta karta som studerats är ekonomiska kartan från år 1962, kartan visar att flera förändringar inom utredningsområdet skett efter detta årtal. När kartan upprättades var fortfarande den byggnad som sedermera blev Lillhärad 98:1 i bruk. Utöver denna byggnad som tolkas som en bostadsbebyggelse fanns enligt kartan även ett uthus beläget väster om dagens husgrund. På kartan saknar bebyggelsen Nybygget åker- eller hagmark till fastigheten och är belägen i skogsmark norr om ett åkergräde.

Mellan de båda husen inom utredningsområdet löpte en väg som vid ett senare tillfälle har flyttats till det läge som den har idag, norr om utredningsområdet. Vägens tidigare sträckning, som i stort sett är densamma, kan följas bakåt i kartmaterialet. Vägen som svängde av mot Slagårda från vägen mot Skultuna gick österut genom en allé fram till gården, där den svängde av över gårdsplanen mot söder för att återigen fortsätta österut över bron Lillhärad 98:2 för att sedan svänga av norr ut mellan de båda husen på utredningsområdet.

Den väg som löper öster om utredningsområdet mot Smedstorpet och Västerängstorpet var vid kartans upprättande inte farbar utan markerad som en stig. Vägen som löper där idag har vid ett senare tillfälle gjorts i ordning till den standard den har idag.

Enligt det sammantagna kartmaterialet har de vägar som löpt inom området främst varit en intern angelägenhet för säteriet och dess torpare. Ingen av vägarna ledde i äldre tider fram till någon större väg. Även den stenbro som anlagts på gränsen till utredningsområdet (Lillhärad 98:2) tolkas enligt kartmaterialet som en intern kommunikationsförbättring för att på ett enkelt sätt nå de åkerarealer som låg nordost om gården.

År 1823-24 upprättas en avmätning av Slagårda säteri för att klargöra ägorna men också för att klargöra rågången mot Harlösa by samt mot Häradsallmäningen. På kartan, som är mycket detaljerad, saknas bebyggelse inom utredningsområdet helt. Då övrig torpbebyggelse inklusive dess åkrar och eventuella hagar är väl definierade på kartan tolkas detta som att den bebyggelse som finns inom utredningsområdet har tillkommit efter det att kartan upprättades, det vill säga efter eller under 1823. Kartan upprättades först och fullbordades först i juni 1824.

Noteras bör att Slagårda gårds ladugård vid den är tidpunkten är belägen öster om vägen och inte idag som väster om vägen samt att gården endast består av två flygelbyggnader.

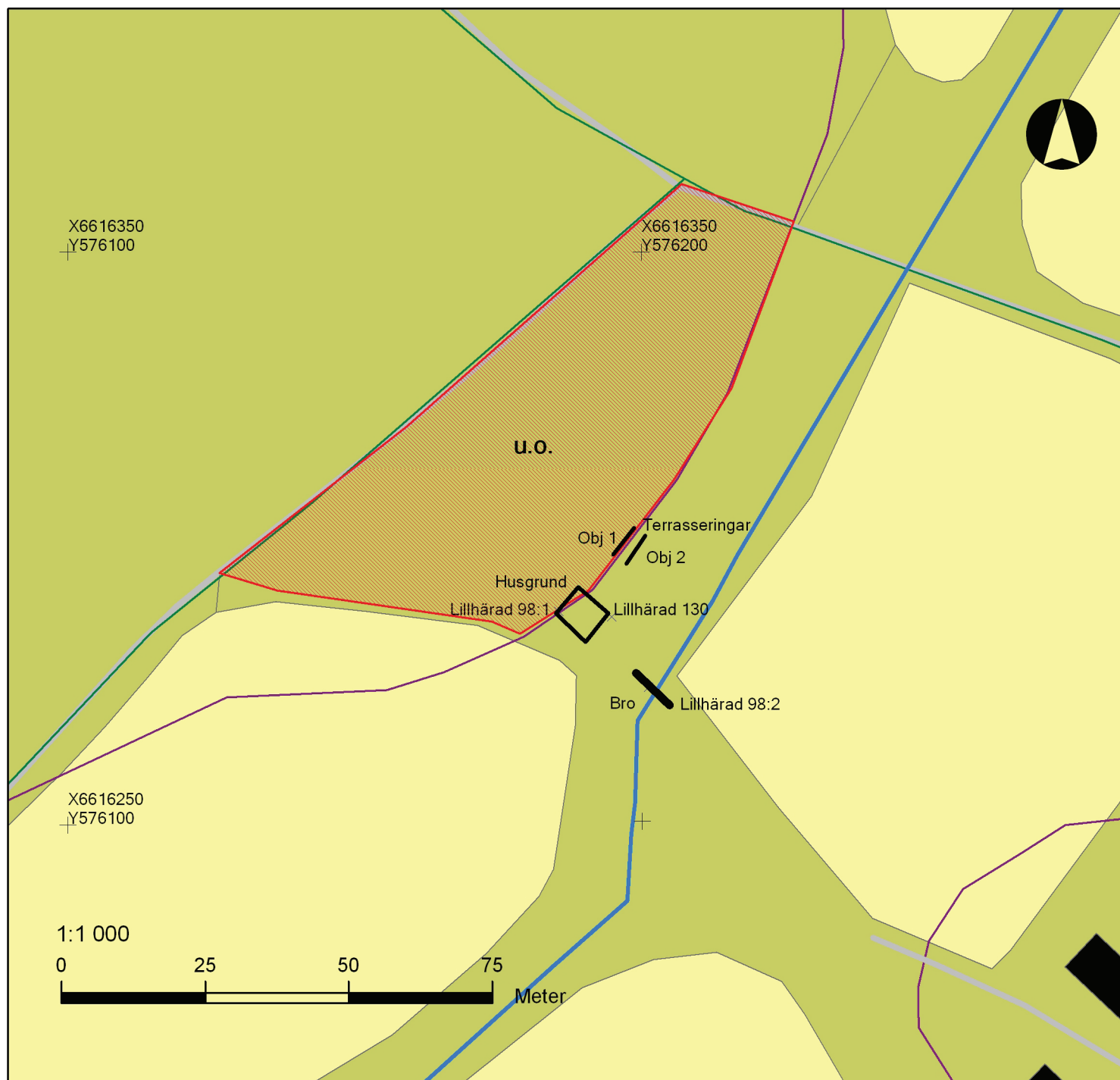
I Sigurd Erixons bok "Skultuna bruks historia", kartdelen, som kom ut 1921 finns en plansch på en karta från 1843 som klargör bebyggelsens historia. Huset som har beteckning 10, beskrivs som följer: ria, brunnen 1835. Uppf. Efter 1823. Grunden var länge synlig; på den byggdes sedermera en ännu befintlig arbetarebostad (Erixon 1921, Pl 53)

Den äldsta kartan från år 1695 visar inte någon bebyggelse inom utredningsområdet. På platsen finns en fägata som leder från ladugården över bron och ut på skogsbeten norr om Slagårdas inägomark. Bron har varit belägen på samma plats som nu åtminstone från år 1695, däremot är det inte möjligt att avgöra om det rör sig om samma bro som idag eller om den är ombyggd.

Vid en genomgång av husförhörlängderna i Lillhärad, Slagårda rote mellan åren 1835-1899 saknas bebyggelse med namnet Nybygget.

Inventering

Det inventerade utredningsområdet uppgick till 3000m². Ytan var vid inventeringstillfället i oktober delvis kraftigt bevuxet med slybuskage och höga brännässlor. Vid fältinventeringen kunde förutom de redan kända lämningarna även två nya objekt identifieras.

Figur 3. Lämningar inom undersökningsområdet. Skala 1:1000.

Sedan tidigare kända lämningar:

Lillhärad 98:1, husgrund, historisk tid.

Storlek: 6 x 7 meter

Höjd: 1,2 meter

Beskrivning: Husgrunden är belägen på ett något sluttande parti intill bäcken. I den södra delen, kortsidan, finns en 1,2 meter hög, välbevarad, syllstensgrund lagd i upp till tre varv av huggna stenar med den flata sidan utåt. Syllstenarna är mellan 0,3 – 1,2 meter stora. Begränsningen mot norr, kortsidan, är inte helt klar då dumpmassor i form av jord tippats här. Syllen är bäst bevarad i öster och söder medan den däremot i väst och nordväst är delvis bortplockad. I de delar där syllen är välbevarad finns rester efter en bestrykning av murbruk. Ingen synlig rumsindelning inom grunden finns bevarad. Ganska mitt på den sydöstra väggen finns en öppning som kan utgöra husets entré. Byggnaden vänder sig mot gården. Byggnadsskicket tyder på en datering till 1850-1900.

Lillhärad 98;2, stenbro, historisk tid.

Gick inte att inventera på grund av elstängsel som var i bruk.

Lillhärad 130:1, ristning, historisk tid.

Gick ej att återfinns på grund av växtlighet i form av täta brännässlor samt stendump.

Sedan tidigare ej kända lämningar:

Objekt 1

Typ: Terrassering

Status: övrig kulturhistorisk lämning

Storlek: 6 meter lång och 0,3 meter bred

Beskrivning: Bestående av natursten i storleken 0,3-0,4 meter. Mellan denna terrassering och terrasseringen A 206 bildas en plåtå.

Bedömning: Medvetet anlagd övermossad stenrad för att förhindra jord att förflytta sig ner i ravinen.

Objekt 2

Typ: Terrassering

Status: övrig kulturhistorisk lämning

Storlek: 6 meter lång och 0,3 meter bred

Beskrivning: Består av natursten i storleken 0,4-0,5 meter.

Bedömning: Medvetet anlagd övermossad stenrad för att förhindra jord att förflytta sig ner i ravinen.

Av det uthus som enligt ekonomiska kartan ska ha funnits på platsen finns inga synliga rester. Området där uthuset har legat har schaktats ur och möjligen kan en del av de stenar som finns dumpade mot husgrunden Lillhärad 98:1 och på andra platser inom utredningsområdet utgöras av uthusets syllstenar. Platsen där uthuset har legat var kraftigt bevuxen med nässlor.

Vid inventeringstillfället uppfattades husgrunden Lillhärad 98:1 som svår att avgränsa. Det kan få sin förklaring vid en jämförelse mellan husgrunden idag och den grund som finns på Erixons karta över det hus som han själv har sett. Det är lätt att uppfatta huset som liggande i NÖ-SV utifrån den bevarade grunden, ser man däremot till Erixons karta, och ögonblicksbild, ligger huset i NV-SÖ. Den stendump som ligger på platsen kommer med stor sannolikhet från den delen av husgrunden som har plockats bort, idag återstår endast den sydvästra delen av husgrunden. Detta förklarar också varför det var svårt att finna en rumsindelning samt att finna spisröset.

Vid inventeringen avskrevs platsen på grund av sitt läge som en tänkbar förhistorisk boplats.

Figur 4. Husgrunden Lillhärad 98:1 från väster. Foto: Annica Ramström.

Åtgärdsförslag

Utöver den av Länsstyrelsen i Västmanland egeninitierade utredningen etapp 1 föreslås inga vidare arkeologiska insatser på platsen.

Utvärdering av undersökningsplanen

Utvärderingen av undersökningsplanen kommer endast att göras för etapp 1 då Arkeologgruppen i samråd med Länsstyrelsen i Västmanland beslutade att inte genomföra etapp 2 av utredningen. Detta beslut fattades utifrån de resultat som framkom vid arkivstudier och fältinventering som redovisats ovan.

Utredningen syftade till avgöra karaktären samt datera de historiska lämningarna, vilket får anses vara uppfyllt i den mån det är möjligt. I det här fallet har lämningarna daterats inom ett tidspann när det gäller husgrunden Lillhärad 98:1 medan stenbron, Lillhärad 130:1, endast har kunnat knytas med platskontinuitet sedan slutet av 1600-talet. Nuvarande konstruktion har inte kunnat dateras.

Utöver detta var syftet med utredningen att kartera, dokumentera och fotografera lämningarna, vilket också skede under fältinventeringen.

I uppdraget, etapp 1, ingick att studera historiska kartor, göra en fältinventering samt samråda med Länsstyrelsen om nödvändigheten av en fortsättning med etapp 2, samtliga dessa moment har genomförts i och med färdigställandet av den här rapporten.

Arkeologgruppen AB anser att uppdraget är utfört med en ambitionsnivå som är rimlig i förhållande till undersökningsplanens omfattning.

Referenser

Litteratur

Ståhl, H. 1985. Ortnamn i Västmanland.

Västeråsbygden. Ett program för kulturminnesvård. Del 1.
Beskrivning. Fornminnen och andra kulturlämningar. 1987.

Otryckta källor

Lantmäteriet:

Avmätning, 1823, blad T34-13:3 Slagårda 1-2. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Ekonomiska kartan 1962, blad Slagårda J133-11G3g 63. Rikets allmänna kartverks arkiv.

Häradsekonomiska kartan 1905-11, blad Lillhärad J112-83-21. Rikets allmänna kartverks arkiv.

Skattläggningskarta, 1695, blad, 19-lil-4. Lantmäterimyndighetens arkiv.

Riksarkivet:

SVAR, husförhörlängderna, Lillhärad socken 1835-55, volym: SE/
ULA/10837/A I/1.

Administrativa uppgifter

Landskap: Västmanland
Län: Västmanlands län
Kommun: Västerås kommun
Socken: Lillhärad socken
Fastighet: Slagårda 1:11

Arkeologgruppens diarienummer: Ag2011_29
Länsstyrelsens diarienummer: 431- 3910-2011
Projektnr: 2011_29
Fornlämningsnr: Lillhärad 98:1, 98:2 samt 130:1

Projektgrupp:
Annica Ramström
Personal:
Annica Ramström
Undersökningstid: 11-10-07
Fälttimmar 8
Exploateringsyta: Ca 3000 m²
Undersökt yta: -
Läge: Ekonomiska kartan, blad Slagårda 11G3g
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-
Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd:
Inga fynd omhändertogs.

Arkeologgrupper AB ●